

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Макаровська В.Р. Адміністративно-правове регулювання виробництва та споживання генетично модифікованих харчових продуктів. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 квіт. 2008 р.). С. 155–159.
3. Гладун З. Права людини у сфері охорони здоров'я. *Вісник Львівського університету. Сер.: юридична*. 2004. Вип. 40. С. 8–23.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379.
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст. 1.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-28>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕНТАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Татаренко Галина Вікторівна

*кандидат юридичних наук, професор,
професорка кафедри публічного та приватного права,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Котова Любов Вячеславна

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри публічного та приватного права,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Від 2014 року Україна бореться за відновлення суверенітету та територіальної цілісності, протистоїть агресору, зберігаючи національну ідентичність і прагнучи історичної справедливості. Національна ідентичність як ключовий елемент державності базується на самоусвідомленні народу через історію, культуру та політику. В умовах

російської агресії, анексії Криму та окупації частини територій це поняття набуло особливої ваги. Постає потреба збереження ментальної єдності як серед громадян на підконтрольних територіях, так і серед тих, хто залишився на тимчасово окупованих землях. Дослідження національної ідентичності є необхідним для розуміння факторів солідарності та визначення шляхів постконфліктної реінтеграції. З 24 лютого 2022 року розширення зони окупації загостило виклики для державно-правової системи, вимагаючи нових підходів до реалізації політики національної єдності та збереження культурної ідентичності в умовах тимчасової окупації.

Аналіз сучасного законодавства свідчить про те, що держава не лише визначила правовий статус тимчасово окупованих територій, а й заклала основу для зміцнення ментальної єдності та збереження культурної ідентичності в умовах війни та тимчасової окупації. Прийняття нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014), Указу Президента (2019) щодо меж окупованих територій, а також Наказу Мін'юсту (2022) про території бойових дій, створює юридичні рамки для захисту прав громадян та майбутньої реінтеграції. Водночас, розробка стратегій перехідного періоду й економічного відновлення супроводжується напрацюванням концептуальних засад, спрямованих на відновлення ментальних і соціальних зв'язків між громадянами та державою. Саме ці зв'язки є фундаментом для збереження національної ідентичності та забезпечення єдності українського народу, зокрема в умовах інформаційної, культурної та правової боротьби за серця і свідомість громадян, які опинилися під окупацією.

До повномасштабного вторгнення 2022 року у наукових і громадянських колах активно обговорювалася державна політика перехідного періоду як інструмент формування нормативної бази для реінтеграції тимчасово окупованих територій [1; 2; 3]. Зокрема, це знайшло вияв у проєкті Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» [4], положення якого стосувалися амністії, конвалідації та відновлення сталих соціальних зв'язків. Хоча обсяг окупованих територій значно зріс, питання відновлення зв'язків між громадянами та державою не втратило актуальності.

Законопроект №5844 є рамковим документом, що визначає напрями реінтеграції та подолання наслідків збройної агресії РФ [4]. Проте в ньому залишаються дискусійними термінологічні аспекти, зокрема поняття «соціального зв'язку» [2, с. 34], що критично важливо у постконфліктному контексті. Соціальні зв'язки, як елемент ментальної єдності, потребують правового наповнення: встановлення суб'єктів, видів і механізмів їх підтримки. Соціологічна концепція визначає

соціальні зв'язки як об'єктивно зумовлену взаємодію, що формує спільну діяльність людей у конкретних історичних умовах [6, с. 88].

Тривалий конфлікт призводить до дезінтеграції родинних, професійних, національно-культурних зв'язків, особливо серед вразливих груп населення. Відновлення таких зв'язків є підґрунтям для соціальної згуртованості, закріпленої у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [7]. Її реалізація вимагає соціальної інтеграції мешканців ТОТ з контрольованими урядом територіями, що має як горизонтальний (люди – люди), так і вертикальний (люди – інституції) вимір [8].

У цьому контексті важлива роль належить інститутам громадянського суспільства, які забезпечують діалог, підтримку освітніх, культурних ініціатив та правову допомогу. Завдання держави – створення умов для ефективної реалізації цих інструментів через правове забезпечення, інфраструктуру, комунікацію та просвітництво.

Зміцнення ментальної єдності неможливе без посилення ролі державної мови. Концепція її розвитку до 2030 року підкреслює необхідність подолання мовно-культурної фрагментації як чинника національної безпеки [9]. Також критично важливим є забезпечення освітніх прав молоді з ТОТ, над чим нині працює робоча група за участі Ради Європи [10].

У контексті тимчасової окупації та воєнного стану конституційні засади ментальних і соціальних взаємин між громадянами та державою набувають надзвичайного значення, адже саме на їх основі вибудовується модель демократичного управління в умовах кризи. Конституція України закріплює принципи народного суверенітету, верховенства права, прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Проте реалізація цих засад в умовах війни вимагає адаптованих механізмів – таких, що забезпечують не лише фізичний, а й символічний зв'язок громадян з державою. Цей зв'язок є не лише юридичною категорією, а і ментальною реальністю, яка формує відчуття приналежності до спільноти, довіру до інститутів, віру в державу як гаранта безпеки, справедливості та ідентичності.

Саме у кризовий період зростає роль символічного виміру державності: мова, культура, освіта, пам'ять, правові механізми, участь у суспільному житті – все це перетворюється на інструменти ментального об'єднання. Збереження таких зв'язків є проявом не лише соціальної відповідальності держави, а й реалізації її конституційного обов'язку щодо забезпечення суверенітету, цілісності та демократії.

Високий рівень правової культури та громадянської свідомості має стати відповіддю на виклики окупації. У цьому сенсі особливе значення має правова просвіта населення, зокрема через юридичні клініки [12, с. 16], освіту для молоді, діяльність культурних інституцій. Ці механізми

забезпечують реалізацію конституційних засад у щоденному житті громадян навіть в умовах обмежень.

Отже, в умовах війни та окупації, конституційні засади ментальних і соціальних зв'язків між громадянами та державою не лише зберігають свою силу, але й перетворюються на фундамент відновлення та стабільності. Їх ефективна реалізація визначатиме не лише успішність реінтеграції, а й довгострокову перспективу розвитку правової, єдиної та демократичної України.

Література:

1. Державна політика перехідного періоду як основа реінтеграції тимчасово окупованих територій України: результати круглого столу URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/114124> (дата звернення 28.04.2025 р.)

2. Татаренко Г.В. Ментальні та правові аспекти державної політики щодо соціальних зв'язків з тимчасово окупованими територіями: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції» (8 грудня 2021 р.). – Сєвєродонецьк: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2021. – С. 34-35. URL: <http://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-08.12.2021.pdf> (дата звернення 28.04.2025 р.)

3. Державна політика перехідного періоду як основа реінтеграції тимчасово окупованих територій України URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/derzhavna-politika-perehidnogo-periodu-u-fokusi-kruglogo-stolu-za-pidtrimki-proyektu-yes-pravo-justice-i-donbaskoyi-rrrr> (дата звернення 28.04.2025 р.)

4. Проект Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» № 5844: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625 (дата звернення 28.04.2025 р.).

5. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> (дата звернення 28.04.2025 р.).

6. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс: Підручник. К.: Каравела, 2004. 456 с.

7. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.04.2025 р.)

8. Friedkin N. E., Vol. 30:409-425 (Volume publication date 11 August 2004).

9. Концепція Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 29.04.2025 р.)

10. Рада Європи підтримує підготовку Концепції доступу до освіти молоді з тимчасово окупованих територій URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-council-of-europe-supports-the-activities-of-the-working-group-on-the-preparation-of-the-concept-of-access-to-education-for-young-people-from-the-temporarily-occupied-territories> (дата звернення 28.04.2025 р.)

11. Татаренко Г.В., Татаренко І.В. Правова просвіта населення як елемент правової культури суспільства. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (37), 2019. С.87-94. (дата звернення 28.04.2025 р.)

12. Арсентьева О. С., Татаренко Г. В., Степанова Г. А. Взаємодія організацій громадянського суспільства з юридичними клініками (на прикладі Юридичної клініки PRO BONO CHU ім. В. Даля). *Правова позиція*. № 4 (33), 2021. С.11-16. (дата звернення 28.04.2025 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-29>

ПРИНЦИП ЛЮДЯНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Тертишник Володимир Митрофанович

доктор юридичних наук, професор,

професор,

Університету митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Реалізація стратегії розбудови суверенної, незалежної, соціальної, демократичної, правової держави, що знаходить закріплення в ст. 1 Конституції України, потребує інтегративного аналізу система засад правової держави, та принципів правосуддя. Цим проблемам приділяється слухна увага вчених-правників [1-5]. Але існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

До системи засад правової держави в сучасній науковій літературі відносяться такі фундаментальні ідеї як верховенство права, рівність людини і громадянина перед законом і судом, розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, відповідальності держави перед людиною тощо.

Інтегративний аналіз чинного законодавства України, міжнародних правових актів та доктринальних здобутків сучасної правничої науки показує, що окрім вищезазначених фундаментальних засад правової